

КАФЕДРА КАМЕРНОГО СПІВУ

Історія вокального виконавства

Освітній ступінь	«Бакалавр»	Курс	3
Спеціальність	025 «Музичне мистецтво»	Семестр	5-6
Освітньо-професійна програма	«Музичне мистецтво» Оперний спів Камерний спів		
Статус	Обов'язкова	ECTS	4
		Годин	120
		Лекційні	34
		Семінарські	34
		Самостійна робота	52
Форма контролю	Залік		

Інформація про викладача

ПІБ	А н т о н ю к Валентина Геніївна, докторка культурології, професорка, завідувачка кафедри камерного співу Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, народна артистка України.
Профіль викладача	https://orcid.org/0000-0003-1821-1933 https://www.webofscience.com/wos/author/record/IXN-3052-2018 https://scholar.google.com.ua/citations?user=ZmDugvMAAAAJ&hl=ua
e-mail	Solospiv@i.ua

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс лекцій «Історія вокального виконавства» входить до циклу дисциплін загально-професійної підготовки бакалаврів спеціалізацій «Камерний спів», «Оперний спів» НМАУ імені П. І. Чайковського, що вивчаються протягом V-VI семестрів. Зміст курсу відображає історію, традиції та сучасний стан сольного вокального виконавства академічного напрямку й розрахований на вивчення відповідних основних фахових положень¹.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вокально-методичний процес індивідуального навчання співу. Складне й синтетичне вокальне мистецтво потребує свого вивчення у поєднанні традиційного й сучасного аспектів, орієнтуючись на

¹ Основою програми є видання: Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): підручник / видання третє, доповнене та перероблене. Київ, Видавець Бихун Ю.В., 2017. – 218 с.

методичні засади провідних авторських шкіл та уніфіковану методичну систему академічного співу.

Мета навчальної дисципліни:

- надати слухачам ґрунтовних знань щодо історичного розвитку, етнокультурних витоків, умов становлення й формування вокального виконавства, його місця й ролі у культурному житті національного та світового інформаційного простору;
- надати професійного спрямування знанням і фаховим орієнтирам, засвоєним у ході вивчення дисципліни;
- сформувати у студента слухову включеність в естетичну традицію європейського академічного оперно-концертного виконавства.

Завдання навчальної дисципліни:

- розширення музичного кругозору студентів для об'єктивної оцінки історичних явищ вокального виконавства;
- формування на їх основі професійних виконавських навичок, переконань, світогляду;
- розвиток пізнавальних і фахових зацікавлень у самостійній творчій роботі;
- ознайомлення студентів з досягненнями світових вокальних шкіл, класичною і сучасною виконавською практикою мистецтва сольного співу;
- вивчення історії розвитку традиції вокального виконавства за період існування звукозапису: з кінця XIX – до початку XXI століть;
- формування у студентів уміння застосовувати показники критерію технології естетики вокального мистецтва, засвоєні на заняттях з фаху;
- формування уміння слухової класифікації співацьких голосів;
- знайомство зі стилями вокального виконавства;
- формування навиків порівняльного аналізу технології голосоутворення та естетики співу однотипних голосів на одному музичному матеріалі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- сутність дефініції «вокальне виконавство»;
- історичні передумови формування феномену вокального виконавства;
- типологію історії вокального виконавства;
- особливості розвитку оперного жанру в різних країнах світу;
- особливості розвитку камерно-концертного жанру в різних країнах світу;

вміти:

- визначати жанрово-стильову специфіку вокального репертуару різних епох;
- визначати жанрово-стильову специфіку національних композиторських шкіл;
- підбирати актуальні комплекси виконавських засобів, спрямованих на розкриття виконавської естетики творів різних жанрів та епох;
- застосовувати виконавські традиції різних жанрів та епох на практиці.

Історію вокального виконавства подано як невід'ємну частину вокального мистецтва, представленого національними композиторськими школами. Вивчення курсу здійснюється через осягання історії виконавського та педагогічного досвіду яскравих представників провідних європейських національних шкіл сольного співу, мистецтво яких на даному етапі набуло рис уніфікації. Адже ще в середині минулого XX-го століття чуттєве звучання голосу з вираженням *vibrato*, легкість емісії, блискучість колоратур, іскрометні пасажі італійців помітно відрізнялись від інструментального звучання голосів німецьких вокалістів, а декламаційність манери французького оперного співака – від розспівної виразності представників східноєвропейської оперної культури. В останні десятиліття відбулось нівелювання національних шкіл й утворилась так звана еталонна манера оперно-академічного співу, представлена у творчості кращих світових вокалістів, серед яких чимало українців. Згідно з авторською концепцією, виявлення творчої місії

українських співаків у різнонаціональних школах співу в історичній ретроспективі та сучасному музично-інформаційному просторі складає методологічну основу даного курсу.

ПЕРЕЛІК ТЕМ

Тема 1. Вступ до курсу

Тема 2. Вокальне виконавство давніх часів

Тема 3. Виконавська естетика староіталійського та класичного *bel canto*

Тема 4. Еволюція вокального виконавства у французькій класичній музиці

Тема 5. Традиції німецького оперного та камерного вокального виконавства

Тема 6. Історичні передумови та шляхи розвитку українського вокального виконавства

Тема 7. Розвиток оперного жанру в інших країнах світу

ФОРМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Курс «Історія вокального виконавства» вивчається протягом V-VI семестру (третього року навчання) студентами вокального бакалаврату й передбачає лекційне навчання, семінарські заняття та самостійну роботу.

На лекційних заняттях студенти повинні опрацювати складні питання стильових і жанрових особливостей розвитку виконавських форм вокальної музики різних епох, риси композиторських стилів певної доби, коли йдеться про художню індивідуальність.

На семінарських заняттях студенти повинні виявити рівень засвоєння навчального матеріалу, уміння орієнтуватися в основних напрямках розвитку музичної вокальної культури, стильових особливостях, уміти встановлювати взаємозв'язок із суміжними видами мистецтва та набути практичних навичок самостійно аналізувати виконавські явища та музичні події різних епох, пов'язаних з проблемами даного курсу.

Семінарські заняття проводяться у формі: підготовка до виступу з рефератом; дискусії; проведення вікторин; тестування; перегляд тематичних відеоматеріалів; прослуховування записів видатних виконавців та диригентів, а також перегляд оперних постановок.

Самостійна робота передбачає поглиблене вивчення навчального матеріалу, розширення інформаційного простору шляхом опрацювання додаткової літератури, прослуховування музичних творів, перегляду тематичних музичних фільмів, ознайомлення з нотним текстом, виданнями та редакціями вокальної музики різних епох, жанрів і стилів.

Наприкінці VI семестру складається диференційований залік.

До основних методів навчання відносяться:

- Педагогічні методи: вербальний (пояснення, коментарі, обговорення); наочний (показ, демонстрація, ілюстрації); аналітичний (робота з джерелами, аудіо-відеоматеріалами).
- Мистецтвознавчі методи: жанровий (визначення характерних ознак вибраного для вивчення вокального твору та кола методичних завдань); стилістичний (визначення характерних ознак вибраного для вивчення вокального твору, відповідно до стилю композитора, виконавських традицій певної історичної доби, особливостей національної вокальної школи).
- Інтерпретаційні методи: трактування художнього образу вокального твору відповідно до жанрово-стильових ознак).

НАВЧАЛЬНІ РЕСУРСИ

Матеріали відповідного курсу та методична література представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії. За умови дистанційного навчання через протиепідеміологічні заходи, всі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали завантажуються на [GOOGLE DRIVE ifm1.2nmau@gmail.com](mailto:ifm1.2nmau@gmail.com).

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль успішності студентів здійснюється практично постійно за всіма видами робіт: виконання практичних робіт та індивідуальних завдань, виступи на семінарах, усні відповіді, контрольні роботи, тестування, виконання творчих робіт, складання есе тощо. Оцінювання знань студентів за національною та ECTS шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) .

Рубіжний контроль проводять з метою отримання інформації щодо рівня поточної успішності студентів за певний період навчання (на конкретну дату).

Підсумковий контроль здійснюється на останньому практичному занятті, на якому студенту виставляється кількість пропущених занять (годин) та загальна сума балів, накопичених з дисципліни за семестр. На підсумковий модульний контроль виносяться питання, що охоплюють всю програму навчальної дисципліни.

Залікові вимоги. З метою визначення повноти та тривкості знань і практичних навичок, набутих у процесі засвоєння курсу «Історія вокального виконавства», передбачено залік з оцінкою наприкінці VI-го семестру. До його складання допускаються студенти, які виконали всі види робіт, передбачених навчальним планом і робочою програмою курсу та за результатами поточного контролю мають від 35 балів за національною шкалою оцінок. Необхідно систематично відвідувати лекції, підготувати кілька семінарських виступів протягом усього навчального періоду, написати реферат за існуючими вимогами до курсових робіт та відповісти на питання в білеті (письмово) та на додаткові (усно). Підставою для неотримання заліку є погане відвідування лекцій, невиконання навчального плану й більше п'яти помилок у відповідях на питання за змістом курсу.

При проведенні заліку передбачаються відповіді в усній формі на питання білета. Структура білета відтворює основні форми теоретичної та практичної роботи:

- перше питання передбачає висвітлення студентом загальної теми музично-історичного змісту – характеристику певного періоду історії або розвитку певного жанру вокальної музики, узагальнення особливостей значних ділянок творчості того чи іншого виконавця чи композитора;
- друге питання пов'язане з вужчою темою – характеристикою окремих творів, жанрових груп у творчості певного виконавця чи композитора або сфер його діяльності.

Залікові та іспитові вимоги:

Орієнтовний список контрольних питань із заліку (теми курсової роботи, реферату).

1. Вокальні жанри (визначення, характеристика, типологія, виконавські зразки).
2. Види вокальної техніки та особливості виконання у різні історичні періоди.
3. Історичні типи вокальної мелодики в інтерпретації видатних співаків (за вибором).
4. Стилїстика *bel canto* у виконавстві різних історичних епох.
5. Виконавська специфіка оперного та камерного співу.
6. Національні школи європейського співу та їх принципові особливості.
7. Основні етапи розвитку оперного жанру та виконавські школи.

8. Оперні форми, їх зміст та еволюція у сув'язі з вокальним виконавством.
9. Роль співака в *opera-seria* та в *opera-buff*.
10. Камерно-вокальне виконавство: національні традиції й тенденції розвитку.
11. Світовий поступ оперного виконавства.
12. Особливості автентичної манери співу.
13. Фольклорні традиції в академічному вокальному виконавстві.
14. Академічні впливи на вокальне виконавство жанрів «легкої музики».
15. Творчий портрет одного з визначних співаків будь-якої національної школи та епохи.
16. Особливості виконавської палітри співаків, – інтерпретаторів стилю *barocco*.
17. Вокальна музика 2-ї полов. XX – початку XXI ст. та нові вимоги до співаків.
18. Київська національна опера та її роль у становленні вокально-виконавських традицій.
19. Національна філармонія України: історія, традиції, вокальний досвід персоналій.
20. Конкурсні традиції у вокальному мистецтві.
21. Жанрове коло та виконавські критерії вокальної музики сучасних авторів.
22. Опис власного досвіду вокального виконавства.
23. Феномен вокального виконавства.
24. Вокально-виконавська естетика оперного веризму.
25. Виконавські критерії академічного камерно-концертного співу.
26. Епоха Дж. Верді та вердівські співаки.
27. Мистецтво Артуро Тосканіні та вокальне виконавство.
28. Школа театру *La Scala* у досвіді персоналій (за вибором).
29. Витоки французької вокальної школи та вокально-педагогічне мистецтво Франції.
30. Традиції німецької вокальної школи у досвіді видатних співаків (за вибором).

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ (РЕФЕРАТИВ).

Обсяг курсової роботи (без додатків і списку літератури) – 45-50 рукописних сторінок або 25-30 друкованих, виконаних у текстовому редакторі *Microsoft Word*, при цьому використовуються такі параметри: гарнітура *Times New Roman*, кегль 14, інтервал – 1,5 (на сторінці – 28-30 рядків). Робота має бути зброшурована.

Курсова робота повинна містити такі складові: титульна сторінка; зміст; вступ; основна частина, яка може складатися з двох розділів; висновки; список використаної літератури; додатки (якщо у них є потреба). Висновки (2-3 стор.) мають містити основні узагальнення теоретичної та практичної складових курсової роботи та відповідати меті та завданням дослідження, визначеним у вступі (показати, чи досягнуто мети, які завдання виконано, які ні і чому). Список використаної літератури (не менше 15 джерел) повинен бути складений у алфавітному порядку відповідно до загальних вимог (зразок – оформлення списку літератури даного силабусу). Додатки можуть містити: анкети, за якими проводилося письмове опитування; перелік питань, за якими проводилися бесіди чи інтерв'ю з своїми педагогами, відповідно до обраної теми дослідження. В основному тексті повинні бути посилання на літературні джерела. Цитати: прямі (дослівний виклад уривка оригінального тексту, який береться в лапки) і непрямі (переказ думок автора своїми словами, який в лапки не береться). У кожному випадку після цитати у квадратних дужках слід вказати, звідки її взято, наприклад: [2, с. 45], де 2 – номер книжки у списку літератури, а 45 – номер сторінки у цій книжці, з якої було взято чи переписано своїми словами необхідну цитату. Робота має бути написана державною українською мовою.

Система оцінювання

Для складання модулю I студент повинен обов'язково скласти 4 змістових модулі, а для модулю II (заліку) – 2 змістових модулі та в сумі набрати не менше 60 балів з

кожного з них. Розрахунок модулю здійснюється за 100 бальною шкалою, який складається зі змістових модулів та обчислюється: $M I^2 = (3M1 + 3M2 + 3M3 + 3M4) : 4$ – кожен 3М від 0–100 балів; $M II = (3M1 + 3M2) : 2$; або: $M I = 3M1 (0–20 \text{ бал.}) + 3M2 (0–20 \text{ бал.}) + 3M3 (0–20 \text{ бал.}) + 3M4 (0–40 \text{ бал.})$; $M II = 3M1 (0–50 \text{ бал.}) + 3M2 (0–50 \text{ бал.})$. Якщо студент не склав один або декілька змістових модулів, на модульному контролі повинен їх скласти.

МОДУЛЬ I. Провідні європейські школи вокального мистецтва		
Змістовий модуль 1. Історичний феномен вокального виконавства	Тема 1. Вступ до курсу	0–100/ або (0–20)
	Тема 2. Вокальне виконавство давніх часів	
Змістовий модуль 2. Традиції італійського bel canto	Тема 3. Виконавська естетика староіталійського та класичного bel canto	0–100/ або (0–20)
Змістовий модуль 3. Етнокультурний феномен французької вокальної школи	Тема 4. Еволюція вокального виконавства у французькій класичній музиці	0–100/ або (0–20)
Змістовий модуль 4. Німецька вокальна школа	Тема 5. Традиції німецького оперного та камерного вокального виконавства	0–100/ або (0–40)
МОДУЛЬ II. Світовий поступ вокального виконавства		
Змістовий модуль 1. Традиції української вокальної школи	Тема 6. Історичні передумови та шляхи розвитку українського вокального виконавства	0–100/ або (0–50)
Змістовий модуль 2. Традиційні та сучасні форми оперного та камерно-концертного виконавства	Тема 7. Розвиток оперного жанру в інших країнах світу	0–100/ або (0–50)
Контроль Модульний I. (МКР) = (Змістовий модуль 1 + Змістовий модуль 2 + Змістовий модуль 3 + Змістовий модуль 4) : 4 / або (Змістовий модуль 1 + Змістовий модуль 2 + Змістовий модуль 3 + Змістовий модуль 4).		0–100
Контроль Модульний II. (залік) = (Змістовий модуль 1 + Змістовий модуль 2) : 2 / або (Змістовий модуль 1 + Змістовий модуль 2).		0–100

Критерії оцінювання знань студентів

90–100–А– відмінно

Студент вичерпно опанував теорією і дав розгорнуту відповідь на запитання в білетах із аналізом сучасних літературних джерел, посиланням на інформаційні джерела. Демонструє високий рівень виконання практичних завдань, а також особистий творчий внесок. Демонструє глибокі знання матеріалу, отримані у процесі систематичного засвоєння лекційного курсу, участі в семінарських заняттях, якісного опрацювання рекомендованої літератури. Володіє знанням музичного матеріалу в обсязі 85 –

¹ М – Модуль; 3М – Змістовий.

100 %, вільно орієнтується у проблематиці навчального курсу, тенденціях жанрово-стильової еволюції музичного мистецтва та вокального виконавства. Грамотно аналізує музичні твори, застосовуючи фундаментальні знання з музично-теоретичних дисциплін. Залучає до аналізу творів музично-історичні знання та культурологічний контекст, демонструючи обізнаність у галузі історії музики та розуміння тенденцій розвитку національних вокальних шкіл та музичної культури різних епох. Демонструє здатність узагальнювати факти, виявляючи за ними певні тенденції. Уміє обґрунтувати своє твердження, наводячи відповідні приклади. Логічно вибудовує відповідь на поставлене питання, послідовно і повно викладаючи матеріал. Залучає до відповіді власні аналітичні спостереження, висловлює самостійні міркування, прагне пов'язати набуті знання із завданнями своєї майбутньої професійної діяльності.

82–89–В– добре

Повна відповідь на запитання в білетах із аналізом джерел; виявляє міцні знання загального масиву матеріалу, основної літератури. Володіє знанням музичного матеріалу в обсязі 70 – 85 %; орієнтується в основних тенденціях розвитку музичної культури певного історичного періоду, вміє інтерпретувати історичні факти, пов'язані з історією вокального виконавства в іменах; досить грамотно аналізує музичні твори, застосовуючи знання з музично-теоретичних дисциплін; залучає до аналізу творів музично-історичні знання, демонструючи розуміння тенденцій розвитку вокально-виконавської культури різних епох. Не припускається суттєвих помилок, проте допускає дві-три неточності у викладі теоретичного матеріалу курсу

74–81–С– добре

Повна відповідь на питання в білетах із посиланням на літературні джерела. Демонстрація достатнього рівня виконання практичних завдань. Прагне обґрунтувати своє твердження, наводячи відповідні приклади; логічно вибудовує відповідь на поставлене питання, проте викладає матеріал не достатньо повно; не припускається суттєвих помилок, проте допускає чотири-п'ять неточностей у викладі теоретичного матеріалу курсу

64–73–D– задовільно

Відповідь на питання в білетах у необхідному обсязі без посилань на літературні джерела, методичний доробок провідних викладачів, окремі неточності, їх виправлення за допомогою викладача. Розуміє в цілому матеріал курсу, демонструє знання, отримані переважно у процесі роботи з підручниками. Володіє знаннями музичного матеріалу в обсязі 50 – 70 %. Слабо орієнтується у проблематиці навчального курсу, тенденціях жанрово-стильової еволюції українського музичного мистецтва.

60–63–Е– задовільно

Відповідь на питання в білетах у мінімально допустимому обсязі, значні неточності, їх виправлення за допомогою викладача. Демонстрація посереднього рівня виконання практичних завдань з історії вокального виконавства. Аналізуючи явища вокального виконавства, не вміє ефективно застосовувати знання з дисциплін музично-теоретичного та музично-історичного циклів. Демонструє помітну скутість в оперуванні знаннями, не завжди влучно добирає музичні приклади для підтвердження теоретичних положень. Виклад матеріалу не відповідає вимогам

повноти та системності. Припускається суттєвих помилок в обґрунтуванні відповіді.

35–59–FX– незадовільно

Відповідь на питання в білетах у недостатньому обсязі, грубі помилки, неспроможність їх виправлення за допомогою викладача. Виявляє знання музичного матеріалу нижче 50 %; не орієнтується в основних тенденціях музично-історичного процесу, проблематиці навчального курсу, хронології; не використовує музично-теоретичні та музично-історичні знання, аналізуючи вокально-виконавські явища та музичні твори, неспроможний визначити їх жанрові та стильові особливості. Не здатний послідовно, логічно викласти матеріал, вибудувати відповідь та обґрунтувати певні теоретичні положення. Демонстрація низького рівня виконання практичних завдань, недостатня сформованість знань з історії вокального виконавства.

1–34–F– незадовільно

Відповідь на питання в білетах на рівні елементарного розпізнання, неможливість відтворення навчального матеріалу на репродуктивному рівні. Неспроможність виконання практичних завдань, відсутність навичок з історії вокального виконавства.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості студентів з особливими освітніми потребами.

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА

Передбачається у межах вивчення навчальної дисципліни участь студентів у міжнародних та вітчизняних конференціях, конкурсах творчих робіт, круглих столах, відвідування культурно-мистецьких заходів, театрів, мистецьких експозицій та виставок, музичних фестивалів, конкурсів, концертів тощо.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алчевський Іван. Спогади. Матеріали. Листування / Упор. І. Лисенка, К. Милославського. Київ : Музична Україна, 1980. 294 с.
2. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник для музичних вnz / видання третє, доповнене та перероблене. Київ, Видавець Бихун Ю. В., 2017. 218 с.
3. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект : монографія / вид. 2-ге. Київ : Українська ідея, 2001. 144 с.
4. Антонюк В. Г. Вокальна лірика Віктора Косенка та формування української школи камерного співу // *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 115: Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття : збірник статей. Книга перша*. Київ, 2016. С. 146–162.
5. Антонюк В. Г., Гнидь Б. П. Вокальний факультет. Спеціалізація «Спів» // *Академія музичної еліти України: Історія та сучасність*. Київ: Музична Україна. 2004. С. 150–155.

6. Антонюк В. Г. До 100-річчя видатного педагога-концертмейстера вокалістів Зої Ліхтман // *Музика*. № 3–4, 2019. С. 57–62.
7. Антонюк В. Г. Іван Жадан // *Маловідомі та забуті сторінки музичної історії України. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Вип. 55. Київ, 2006. С. 63–74.
8. Антонюк В. Г. Кафедра сольного співу // *НМАУ імені П. І. Чайковського – 100 років* : монографія. Київ : Музична Україна, 2013. С. 349–358.
9. Антонюк В. Г. Микола Кондратюк: виміри особистості // *Часопис НМАУ імені П. І. Чайковського*. № 1(30). Київ, 2016. С. 163–176.
10. Антонюк В. Г. Оперна Лесіана Віталія Кирейка // *Музикознавчі студії ІМ ВНПУ ім. Л. Українки та НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Вип. 7. Луцьк, 2011. С. 5–15. 466 с.
11. Антонюк В. Г. Пісенно-фольклорні витоки українського вокального мистецтва : дослідницька праця. КНУКіМ. Київ : Українська ідея, 1999. 28 с.
12. Антонюк В. Г. Семен Гулак-Артемівський // *Культура і сучасність*. № 1. Київ, 2003. С. 37–40.
13. Антонюк В. Г. Світ жіночих образів опери М. Лисенка «Тарас Бульба» за однойменною повістю М. Гоголя // *Українське музикознавство* : зб. наук. пр. НМАУ ім. П. І. Чайковського. № 38. Київ, 2013. С. 40–53.
14. Антонюк В. Г. Творчість Лілії Лобанової в контексті розвитку українського оперного виконавства 40–60-х років ХХ століття // *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. ДАКККіМ. № 2 (6). Київ, 2004. С. 3–8.
15. Антонюк В. Г. Школа сольного співу НМАУ імені П. І. Чайковського // *Академія музичної еліти України: Історія та сучасність*. Київ : Музична Україна. 2004. С. 435–454.
16. Антонюк В. Г. Cantare con raso fiato в теорії співу М. Гарсії та сучасних дослідженнях // *Українське музикознавство*. Вип. 37. Київ, 2011. С. 343–356.
17. Батталья Еліо. Про виконання творів Верді // *Музика*. № 2. Київ, 1975. С. 22–24.
18. Бондарчук В. О. Дмитро Гнатюк: оперний співак, музичний режисер, педагог : монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2018. 616 с.
19. Варварцев М. М. Італійці в Україні (XIX ст): Біографічний словник діячів культури / НАН України. Ін-т Історії України. Київ, 1994. 195 с.
20. Верьовка Г. Г. Спогади / упоряд. Я. Клименко. Київ : Музична Україна, 1972. 220 с.
21. Виконавські школи вищих учбових закладів України: тематичний збірник наукових праць / колектив авт. під кер. О. І. Малозьомової. Київ : КДК імені П. І. Чайковського, 1990. 180 с.
22. Вотреїна В. В. Мистецтво співу і вокальна методика М. Е. Донець-Тессейр. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2001. 272 с.
23. Гейзінга Йоган. Номо ludens / пер. з англ. Київ : Основи, 1994. 250 с.
24. Герасимова-Персидська Н. О. Взаємини «Схід – Захід» у слов'янській музиці доби бароко // *Мистецтво, фольклор та етнографія слов'янських народів: Зб. доповідей XI міжнар. з'їзду славистів. Братіслава, 1993*. Київ : Наукова думка, 1993. С. 69–75.
25. Герасимова-Персидська Н. О. Італійські впливи в українській музиці ХVІІ століття // *Музична культура Італії та Франції: від бароко до романтизму (проблеми міжкультурних контактів)*: зб. наук. пр. Київ : КДК імені П. І. Чайковського, 1991. С. 17–25.
26. Гмиря Б. Р. Статті. Листи. Спогади. Київ : Музична Україна, 1975. 208 с.
27. Гнидь Б. П. Виконавські школи України: кафедра сольного співу НМАУ імені П. І. Чайковського (1971–2001). Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, 2002. 94 с.

28. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва: підручник. Київ : НМАУ імені П. І. Чайковського, 1997. 320 с.
29. Голинський Михайло. Спогади. Київ : Молодь, 1993.
30. Гошуляк Й. Г. «Й свого не цурайтесь». Спогади, листування, матеріали. Львів : Каменяр, 1995. 590 с.
31. Грисенко Л. М. Лариса Руденко. Київ : Музична Україна, 1978.
32. Грица С. Й. Мелос української народної епіки. Київ : Наукова думка, 1972. 247 с.
33. Гусарчук Т. В. Артемій Ведель. Постать митця у контексті епох : монографія. Київ : Музична Україна, 2019. 766 с.
34. Дилецкий М. Граматика музикальна: фотокопія рукопису 1723 р. / підгот. О. С. Цалай-Якименко. Київ : Музична Україна, 1970. 111 с.
35. Донець Михайло: Спогади. Листи. Матеріали / Вст. стаття, упор. та прим. М. Ф. Кагарлицького. Київ : Музична Україна, 1983. 263 с.
36. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1997. 392 с.
37. Іванов В. Ф. Навчання церковного співу в Україні у IX-XVII ст. Співацька освіта в Україні у XVIII ст. : монографія / у 2-х ч. Київ: Музична Україна, 1997. 289 с.
38. Кабка Г. М. Феномен «особистість — автор — творець» в українському музично-виконавському мистецтві другої половини XX століття // *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв та Нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Вип. 23. Київ : НАКККіМ, 2009. С. 191–197.
39. Квітка К. В. Вибрані статті / уклад. і комент. А. І. Іваницького. Київ : Музична Україна, 1985. Ч. I. 138 с.
40. Київська державна консерваторія ім. П. І. Чайковського: науково-методичні записки. Т. 2. Вип. 3-й: Питання вокального мистецтва / редкол.: Гузій В. М. та ін. Київ : Мистецтво, 1964. 116 с.
41. Козицький П. О. Спів і музика в Київській академії за 300 років існування. Київ : Музична Україна, 1971. 146 с.
42. Колодуб І. С. Олександр Колодуб. Життя, творчість, спогади. Київ : Музична Україна, 2006. 160 с.
43. Крушельницька Соломія: Спогади. Матеріали. Листування у 2-х ч. / вст. ст. та упор. М. І. Головащенко. Київ : Музична Україна, 1978. Ч. I. 400 с.
44. Лисенко І. М. Словник співаків України. Київ : Вид-во «Рада», 1997. 354 с.
45. Лисенко М. В. Листи / Упор. та ком. О. М. Лисенка. Вступна стаття М. Т. Рильського. Заг. ред. Л. Ю. Кауфмана Київ : Мистецтво, 1964. 533 с.
46. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, записаних з голосу Остапа Вересая. Київ : Мистецтво, 1955. 86 с.
47. Лисько Зіновій. Музичний словник : репринт. вид. Київ : Музична Україна, 1994. 168 с.
48. Ліхтман З. Ю. Вибрані романси українських композиторів (спроба виконавського аналізу). Київ : Музична Україна, 1970. 48 с.
49. Менцинський Модест / автор-упор. М. І. Головащенко. Київ : Рада, 1995. 462 с.
50. Михайло Роменський. Спогади. Матеріали / підг. до друку М. І. Головащенко. Київ : Музична Україна, 1982. 206 с.
51. Михайлова Т. М. Виховання співаків у Київській консерваторії: Хронологічний огляд з 1863 по 1963 рр. Київ : Музична Україна, 1970. 128 с.
52. Мишуга О. П. Спогади. Матеріали. Листи / упор. М. І. Головащенко. Київ : Музична Україна, 1971. 780 с.
53. Мокренко А. Ю. У серці – рідна Україна. Київ : Веселка, 1994. 168 с.

54. Муравйова Олена : спогади, матеріали / упор. Г. І. Філіпенко. Київ : Музична Україна, 1984. 150 с.
55. Мурзина О. І. Українські голосіння – афект та формотворення // Проблеми етномузикології : зб. наук. пр. / упор. О. Мурзина. Київ, 1998. С. 79–106.
56. Петрусенко Оксана: Спогади. Листи. Матеріали / упор. М. Кагарлицький та Г. Філіпенко. Київ : Музична Україна, 1980. 320 с.
57. Скоробогатыко Н. І. Записки оперного концертмейстера. Київ : Музична Україна, 1973. 332 с.
58. Станішевський Ю. О. Оперний театр Радянської України: Історія і сучасність. Київ : Муз. Україна, 1988. 248 с.
59. Стахевич О. Г. З історії вокально-виконавських стилів та вокальної педагогіки : посібник. Вінниця : Нова Книга, 2013. 176 с.
60. Стефанович М. П. Київський театр опери та балету : історичний нарис. Київ : Держ. видав. образотв. мист. і муз. літ. УРСР, 1961. 212 с.
61. Титаренко Г. В. Планетарний голос Андрія Кикотя. Полтава : Vydavac' FOP Novorov S. V., 2017. 248 с.
62. Черкашина М. Р. Р. Вагнер – Л. Курбас. Театр майбутнього // Art line. № 2. Київ, 1997. С. 6–7.
63. Українська художня культура : навч. пос. / за ред. І. Ф. Ляшенка. Київ : Либідь, 1996. 416 с.
64. Українські співаки у спогадах сучасників / автор-упор. І. М. Лисенко. Київ: Рада, 2003. 536 с.
65. Хоу Цзянь. Традиційна китайська опера як діалог культур // *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. – Вип. XV. Київ, 2005. С. 213–220.
66. Черепанин М. В. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.): Монографія. Київ : Вежа, 1997. 328 с.
67. Шамаєва К. І. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст. Київ: ІЗМН, 1996. 112 с.
68. Швачко Т. О. Марія Литвиненко-Вольгемут. Київ: Музична Україна, 1973. 184 с.
69. Швачко Т. О. Євгенія Мірошніченко. Київ: Музична Україна, 2011. 312 с.
70. Шуляр О. Д. Історія вокального мистецтва : монографія. Івано-Франківськ, 2010. 352 с.
71. La casa di riposo per musicisti in Milano Fondazione Giuseppe Verdi. 1951. 683 р.
72. La nostra Scala Comune di Milano – ripartizione educazione 13 quaderni “citta di Milano”, 1961. 184 р.
73. La Scala: Cronache 1778–1960. Edizioni della Scala, 1961. 229 р.
74. Stefan Paul. Arturo Toscanini. Wien/Leipzig/Zürich : Herbert Reichner, 1935.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Розташовані в інтернеті енциклопедії, словники, відповідні тематичні тексти; концертні номери та оперні вистави у виконанні видатних співаків та оперних труп різних країн світу.